

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ЛЮДЕЙ В ІНТЕГРОВАНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ У СВІТЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

УДК 378.091.2-056.2:[378.091.6:72.012](73)(045)

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ ДЛЯ НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ США

А. С. АРІЩЕНКО

Різноманітність контингенту студентів є ознакою сучасного суспільства й вимагає від викладачів ВНЗ застосування нових методів і форм роботи або вдосконалення вже існуючих. Імплементация принципів універсального дизайну для навчання в системі вищої освіти України, є основою в процесі забезпечення доступом до якісної освіти осіб із особливими освітніми потребами. Зарубіжний досвід застосування універсального дизайну в навчанні пропонує корисні рекомендації для розробки навчальних програм, вибору матеріалів та створення навчального середовища, що враховуватиме потреби всіх студентів у вищих навчальних закладах, у зв'язку з цим доцільним є дослідження досвіду США.

Концепція Універсального дизайну в навчанні в системі вищої освіти є відносно новою, і набуває все більшої популярності. Проблему доступності й універсального дизайну досліджували В. Азін, Л. Байда, Я. Грибальський, О. Красюкова-Еннс, І. Виртосу та Т. Печончик у межах канадсько-українського проекту „Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні”, директор Всеукраїнського фонду „Крок за кроком” Н. Софій та ін. Однак, незважаючи на той факт, що концепція універсального дизайну знайома багатьом вітчизняним педагогам, її застосування в освіті відстає від застосування в будівельному середовищі для забезпечення без бар'єрного навчального.

Мета статті: дослідження зарубіжного досвіду імплементации принципів універсального дизайну в системі вищої освіти та можливості творчого використання елементів прогресивного американського досвіду в Україні.

У статті ми розглянемо відмінності між застосуванням універсального дизайну в двох контекстах (будівельному й навчанні), принципи універсального дизайну в навчанні, приклади практичного застосування викладачами вищів США, принципів універсального дизайну в навчанні й можливості використання зарубіжного досвіду у вітчизняних ВНЗ.

Перш ніж приступити безпосередньо до прикладів практичного застосування принципів УДН, вважаємо за необхідне розкрити сутність основоположних понять „універсальний дизайн” (УД), „універсальний дизайн у навчанні” (УДН), „допоміжні технології” (ДТ).

Допоміжні технології – це спеціально розроблені технології, що допомагають долати бар'єри, з якими стикаються студенти у процесі навчання. Розрізняють „низько технологічні” допоміжні технології (наприклад, тростини, інвалідні коляски, окуляри), які широко використовують більше ніж століття, та „високотехнологічні” допоміжні технології, які з'явилися в останні три десятиліття, значно вплинули на розвиток вищої освіти для студентів із особливими потребами. Прикладами таких нових технологій є такі пристрої, як перемикачі електронної мобільності та альтернативні клавіатури для людей із фізичними вадами; збільшувачі, відтворювачі текст-мовлення для людей із порушеннями зору; електронні словники жестової мови та кохлеарні імплантати для людей з вадами слуху; калькулятори та пристрої для перевірки правопису для осіб, які мають труднощі в навчанні [1].

Універсальний дизайн передбачає усунення бар'єрів, беручи до уваги різноманітні потреби людей, а не шляхом адаптації індивідуума на протизагу ДТ. Оскільки цільовою аудиторією є всі студенти без виключень, передбачає наявність альтернативних варіантів і адаптацій. Дизайн у цьому випадку не є унікальним чи індивідуальним, а універсальним і інклюзивним, тобто дизайн будівлі чи продукту сприяє усуненню всіх можливих бар'єрів у процесі користування як для людей з інвалідністю, так і інших користувачів. Вагомий внесок для впровадження принципів універсального дизайну зробив американський архітектор Рон Мейс, який у 1997 році очолив групу осіб, яка розробила сім принципів універсального дизайну: 1) рівноправне використання;

2) гнучкість у використанні; 3) просте та зручне використання; 4) сприйняття інформації незалежно від сенсорних можливостей користувачів; 5) толерантне ставлення до помилок; 6) мінімум фізичних зусиль; 7) наявність необхідного розміру і простору [6].

УДН – це частина концепції універсального дизайну, американські дослідники Е. Мейер і Д. Роуз уперше запропонували принципи УДН у 90-х роках ХХ ст., відкривши захоплюючу дискусію про нові дослідження та найкращі практики [3]. Концепція УДН базується на трьох принципах: 1) численні засоби представлення інформації, що дають учням можливість отримання інформації та знань різними способами; 2) численні способи висловлювання, що надають учням альтернативні способи демонстрації знань; 3) численні способи заохочення, зацікавлення студента і вмотивування до навчання.

Принцип перший – забезпечення численних засобів представлення інформації. Студенти сприймають і засвоюють інформацію по-різному. Так, наприклад, студенти з сенсорними розладами (сліпота або глухота), студенти, які мають труднощі в навчанні (дислексія), з мовними та культурними відмінностями та інші потребують різних способів отримання інформації. Деякі засвоюють інформацію швидше й більш ефективно за допомогою візуальних або слухових засобів, а не друкованого тексту.

Але забезпечити доступом до інформації недостатньо, оскільки мета освіти полягає не тільки в забезпеченні доступу до інформації, оскільки це завдання для бібліотекарів, видавців або інженерів популярних пошукових систем. Існує відмінність між доступом до інформації та її використанням. У результаті перший принцип УДН стосується методів і прийомів навчання, що забезпечують розвиток і формування критичного мислення. Беручи до уваги індивідуальні особливості студентів, не існує універсального для всіх студентів способу представлення інформації, використання різних способів і методів має важливе значення.

Принцип другий – множинні способи вираження. Студенти відрізняються тим, як вони висловлюють свої думки. Наприклад, люди з істотними порушеннями руху (церебральний параліч), або ті, які страждають на синдром дефіциту уваги чи гіперактивність, мають мовні бар'єри й потребують різних способів для вираження. Деякі добре виконують письмові завдання, інші – навпаки. Необхідно також підкреслити, що види діяльності й висловлювання вимагають розробки відповідних стратегій, практик і організації навчального процесу. Знову ж таки не існує жодних засобів дій та вираження, які будуть оптимальними для всіх студентів. Надання свободи вибору дій та способів висловлювання є важливим компонентом у розробці УДН.

Принцип третій включає різні способи залучення до навчального процесу. Вплив є вирішальним елементом навчання, а студенти потребують різних способів залучення та вмотивування до навчання. Існує безліч чинників, які можуть впливати на індивіда, включаючи неврологію, культуру, особисту релевантність, життєвий досвід тощо. Деякі студенти віддають перевагу самостійному навчанню, інші вважають за краще працювати зі своїми однолітками. Не існує універсального способу залучення, оскільки деякі студенти сприймають виклики в навчанні, інші потребують підтримки. У зв'язку з цим необхідно забезпечити кілька варіантів взаємодії. Слід також зауважити, що лише зовнішньої мотивації недостатньо, важливим є розвиток внутрішньої мотивації, яка сприятиме їх успіху й подальшому розвитку [6].

Американські дослідники першими запропонували концепцію універсального дизайну і мають певні здобутки в цьому напрямі, у зв'язку з цим є доцільним вивчення практичного досвіду застосування принципів УД. Використання цих принципів ми розглянемо на конкретних прикладах організації навчального процесу в Гарвардському університеті. Викладачі ВНЗ застосовують різноманітні стратегії в процесі подолання бар'єрів і керуються диференційованими вимогами щодо підготовки лекцій. По-перше, беручи до уваги перший принцип УДН, викладачі надають альтернативні форми представлення лекційних матеріалів. Залежно від проблеми, яку вони прагнуть вирішити, застосовують необхідні допоміжні технології.

Так, наприклад, зміст лекції доступний в альтернативних сенсорних модальностях. У випадку, якщо в групі є студенти з вадами слуху, університет забезпечує послугами сурдоперекладача або вчителя-помічника. Викладач також намагається словесно описувати візуальні матеріали для студентів із вадами зору або сліпих. По-друге, ведеться відеозйомка кожної лекції в повному обсязі й відео матеріали розміщують на веб-сайті курсу, що відкриває доступ до лекційних матеріалів у будь-який час. У такий спосіб студенти, які були відсутні, мають доступ до інформації, для інших студентів, для яких англійська мова є другою мовою, або студентів із різними формами інвалідності запис лекцій в Інтернеті є більш зручним, ніж жива лекція.

Слід також підкреслити, що для деяких студентів тривалість і пасивність лекцій та необхідність у постійній увазі й концентрації є значними бар'єрами, які роблять лекції неефективними. У зв'язку з цим он-лайн відеолекції є більш зручними, надаючи можливість навчатися за зручним індивідуальним графіком або для відтворення пропущених сегментів. Однак, важливо зазначити, що незважаючи на те, що всі лекції є доступними на сайті курсу, студенти відвідують лекції.

По-третє, викладачі обирають конспекти лекцій, які також викладають на сайті для учасників групи. На перший погляд, цей вид діяльності вимагає багато зусиль, але виявлено, що це дуже ефективно й умотивовує студентів. Студенти з обмеженими можливостями мають право на отримання послуг добровільних або платних стенографістів (notetaker), однак викладачі виявили це неефективним, оскільки зазвичай нотатки роблять студенти-волонтери першого курсу, які не володіють необхідними для цього знаннями та навичками, оскільки їх знання, інтереси часто відрізняються від тих, що мають студенти, для яких вони пишуть конспект.

Існує декілька переваг у такій формі роботи: по-перше, це те, що конспект лекції є більш універсальним, ніж сама лекція, студенти пишуть їх по-різному, крім того, вони більше уваги приділяють конспектуванню лекцій, оскільки вони будуть доступними всім студентам групи на сайті для коментарів і обговорення. Деякі студенти публікують конспекти, які майже точно відображають зміст лекції, деякі коротко й лаконічно лише основні тези, інші – ширше концентруючи увагу на змісті, а не на структурі. По-друге, публічне розміщення конспектів сприяє підвищенню активності серед студентів, вони активно пишуть коментарі й питання; додають зображення й малюнки, мультимедіа (наприклад, відео або звук). Так студенти навчаються з більшим ентузіазмом, удосконалюють навички конспектування через неформальне наставництво.

При підготовці лекційних матеріалів доцільно також використання слайдів PowerPoint. Викладачі використовують слайди для уточнення та висвітлення структури лекції. Однак, слід зауважити, що надмірне використання слайдів, коли просто зчитують зміст слайдів, є не зовсім ефективним у процесі навчання. Найчастіше слайди PowerPoint використовують для представлення нової теми або підведення підсумків пройденого матеріалу. Тобто, вони відображають структуру, загальне уявлення про лекційний матеріал. Слайди включають графічні або візуальні опори, вони є альтернативним представленням змісту й доповнюють його, але не повторюють сказаного усно. Ефективним у даному випадку є використання графіків, діаграм. Швидкий погляд на графік створює більш чітку картину між кількома змінними або множинами показниками. Використання зображень, фотографій та відео акцентують увагу студентів. Так, наприклад, розмір слона щодо зебри набагато простіше передати в образі, ніж словами [7].

Ці та інші засоби викладачі використовують на лекціях із метою створення доступу до матеріалів для широкого кола студентів, у цьому випадку навіть студенти без особливостей психофізичного розвитку сприймають інформацію краще.

Іноді викладачі використовують дискусії як додаткову форму роботи на лекціях. Для деяких учнів, особливо учнів із особливими потребами, формат групових дискусій є більш доступний, ніж читання лекції. Інтерактивний характер невеликих груп робить матеріал більш релевантним, підвищує активність студентів і створює умови для активного групового обговорення інформації. Студенти мають можливість обирати дискусійні групи, які їм запропоновано. Крім того, обговорення в групі є не обов'язковими, також студенти можуть брати участь в очних групах або в он-лайн обговореннях. Забезпечуючи можливості вибору між формами роботи, викладачі відмітили більш високі показники активності й якості взаємодії [9].

Використання підручників, методичних посібників та іншої друкованої літератури в процесі навчання не зовсім відповідає принципам УДН, оскільки це не завжди є ефективним, створює певні перешкоди в доступі до навчального матеріалу для студентів із особливими потребами. Однак, так чи інакше підручники використовують у процесі навчання, відмінність у тому, що викладачі підбирають навчальну літературу, представлену по-різному. Так, наприклад, у списку рекомендованої літератури підручник зі схожим заголовком і приблизно одним змістом, але в різних форматах, де зміст описано більш детально, або схематично. У залежності від того, як краще студент сприймає інформацію, він обирає підручник. Також студенти мають можливість доступу до підручників в електронному форматі, що є зручним для студентів із вадами зору або з дислексією, оскільки вони можуть скористатися програмним забезпеченням, що озвучує інформацію. Також це зручна форма для студентів із синдромом дефіциту уваги й гіперактивністю, оскільки є можливість отримання додаткової інформації за допомогою посилань, що з використанням друкованих версій створює певні перешкоди. Звичайно, не всі підручники представлені в електронному форматі, але за умови надання довідки про інвалідність студент має право звернутися до університетського відділу для інвалідів із проханням відсканувати необхідні матеріали.

Недостатньо використовувати УДН при представленні інформації й у процесі навчання, важливо також розглянути методичні рекомендації для оцінки набутих знань. У дослідженні процесу оцінки необхідно зосередитися на другому принципі УДН: створення альтернативних можливостей вираження [8].

Існує багато методів оцінки набутих знань, однак обрані методи повинні бути узгодженими відповідно до цілей навчальної дисципліни. Перед студентами постає завдання не тільки оцінити переваги застосування УДН, але й також навчитися застосовувати набуті знання в реальному житті. У процесі розробки навчального плану, обираючи з числа різних навчальних програм, необхідно зрозуміти, чи корисна ця інформація для студентів [3]. Тести множинного вибору або

есе-питання не є універсальними методами оцінки набутих знань. Так, наприклад, викладачі пропонують підготувати два проекти протягом навчального курсу. У середині навчального курсу студенти готують і презентують проекти, які передбачає опрацювання відповідної літератури. Результати свого дослідження студенти презентують у роботі обсягом до 10 сторінок. Однак, як ми вже говорили, другий принцип УДН передбачає використання альтернативних форм вираження, у зв'язку з цим студенти можуть використовувати в своїх презентаціях картинки, звукове супроводження, відео та ін.

Підготувавши проекти, студенти завантажують їх на веб-сайт університету. Такий спосіб презентації проектів є складним для студентів, які раніше не працювали в Інтернеті, але й має свої переваги. По-перше, забезпечує широкий вибір у використанні різних форм роботи. По-друге, мережа надає доступ до робіт один одного, що, у свою чергу, стимулює активність студентів [6].

Однією з найважливіших особливостей організації інклюзивного навчання є намагання реагувати на індивідуальні відмінності, надання альтернативних способів подання інформації та її презентації студентами. Організація навчального процесу з урахуванням принципів УДН надає студентам університету вибір практично при кожній формі роботи: вибір підручників, часу й форми груп обговорення, вибір мультимедіа для своїх проектів, формату обговорень, підтримки, способів роботи з матеріалами. Загалом, наявність вибору – величезне джерело залучення та мотивації студентів. Іншою позитивною стороною застосування принципів УДН є використання викладачами різноманітних мультимедійних засобів у процесі підготовки лекційних матеріалів у різноманітних форматах, що сприяє підвищенню рівня сприйняття матеріалу серед студентів. Отже, на наш погляд, доцільним є використання зарубіжного досвіду у вітчизняному освітньому просторі. Предметом подальшого дослідження стане вивчення соціально-педагогічних засад інклюзивного навчання студентів у США.

Список використаних джерел:

1. Інвалідність та суспільство: [навчально-методичний посібник]. / за заг. редакцією Байди Л.Ю., Красюкової-Еннс О. В.; кол. авторів: Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О.В., Буров С Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю. М. – К., 2012. – 216 с.
2. Універсальний дизайн в освіті: [посібник] / під заг. ред. Софій Н. З., – К.: ТОВ „Видавничий дім „Плеяди”, 2015. – 76 с.
3. About Universal Design for Learning [Electronic resource]. – URL: <http://www.cast.org/our-work/about-udl.html#.We4UI-O7XIV>
4. Enhancing Accessibility in Post-Secondary Education Institutions [Electronic resource]. – URL: <http://www.neads.ca/en/norc/eag/technology.php>
5. Higher Education Opportunity Act of 2008, Pub. L. No. 110-315, 122 Stat. 3078 (2008).
6. Rose, D. H. (2005). Universal Design for Learning in Postsecondary Education: Reflections on Principles and their Application Journal of Postsecondary Education and Disability Volume 19, Number 2. – P. 135-151.
7. Rose, D. H., & Meyer, A. (2002). Teaching every student in the digital age: Universal design for learning. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development (ASCD).
8. Rose, D. H., Meyer, A., & Hitchcock, C. (2005). The universally designed classroom: Accessible curriculum and digital technologies. Cambridge, MA: Harvard Education Press.
9. The 7 Principles | Centre for Excellence in Universal Design [Electronic resource]. – URL: <http://universaldesign.ie/What-is-Universal-Design/The-7-Principles/>

Рецензент – д.пед.н., професор М. Є. Чайковський